

ISMET KASUMOVIĆ
(Sarajevo)

RUKOPISI DJELA ALI-DEDE HARIMIJE BOŠNJAKA
NA ARAPSKOM JEZIKU

O životu i djelu Ali-Dede Harimije Bošnjaka, našeg istaknutog pisca i mislioca iz šesnaestog stoljeća (umro 1007/1598. g.) do sada je u nekoliko navrata pisano, bilo u okviru biobibliografskih djela (S. Bašagić,¹ M. Handžić,² S. Balić,³ H. Šabanović⁴) nastalih na tradiciji starih osmanskih biobibliografija (Muhibbi,⁵ Atai,⁶ Hadži Kalfa,⁷ M. T. Brusali⁸ itd.) koje im stoje i kao stvarna osnova i izvor podataka, bilo kroz prijevode izabranih fragmenata⁹ ili predstavljanje kraćih traktata sa prijevodom i bilješkama.¹⁰

1. Usp. Safvet-beg Bašagić, *Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 1900, str. 193 — Znameniti Hrvati, Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj Carevini, Zagreb, 1931, str. 9.
2. Usp. Mehmed Handžić, *Književni rad bosansko-hercegovačkih muslimana*, Sarajevo, 1934, str. 46-47.
3. Usp. S. Balić, *Kultura Bošnjaka — Muslimanska komponenta*, Wien (Beč), 1973, str. 60.
4. Usp. Hazim Šabanović, *Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, Svjetlost, Sarajevo, 1973, str. 96-101.
5. al-Mawlâ Muhammad al-Muhibbî, *Târîhu Ĥulâšati l-aĥar fi aĥyâni l-garni l-hâdi ʿašara*, III, s. 1. 1284/1867, str. 200.
6. 'Atâ'ullâh b. Yahyâ Nev'î-zade al-'Atâ'î, *Hadâ'iqu l-haqâ'iq fi takmilati š-šaĥâ'iq*, Istanbul, 1268/1851, str.
7. Mustafâ b. ʿAbdi l-lâh Haggi Halifa, *Fezleke-i tarihi*, I, Istanbul, 1286-7/1869-70, I, str. 122 — Kaşfu z-zunûn, Ma'arif matba'asi (Istanbul), 1941—1943, I, str. 686, II, str. 1610.
8. M. T. Brusali, *Osmanli müellifleri*, I—II, Istanbul, 1333/1914, I, str. 115-116.
9. M. Handžić, *Nekoliko odlomaka iz djela »Muĥâĥarâtu l-evâil ve musâmerâtu l-evâĥîr*, Novi Behar, X, br. 17-19, Sarajevo, 1937, str. 235-238.
10. I. Kasumović, *Traktat o »transcendentnom« ljudstvu Ali-dede Bošnjaka*, POF, XXI/1981, str. 99-110. — Dvije verzije hronike o Mekam-i Ibrahimu Ali-Dede Bošnjaka, Anali (Sarajevo), XIII—XIV, 1988, str. 153-178.

Osnovna građa za proučavanje njegova djela — rukopisi, do sada, koliko nam je poznato, nisu obrađivani, pa ovim radom želimo dati skroman priglasenje tom pitanju.

Naime, poznato je da je najveći broj njegovih djela, kao što je slučaj i sa brojnim piscima iz tog perioda, prepisivan i u rukopisu korišten u različitim sredinama. Do sada su samo dva djela: »Predavanja o prvim stvarima i kazivanja o posljednjim događajima (*Muḥaḍarātu l-awâ'il wa muṣāmarātu l-awâḥir*)¹¹ i »Pečati mudrosti« (*Ḥawâtimu l-ḥikam*)¹² štampana i to tek krajem prošlog stoljeća, skoro tri stoljeća nakon piščeve smrti, pa se sačuvani rukopisi i iz tog razloga nameću kao primarni izvor za izučavanje opusa pisca, odnosno svjedočanstvo o njegovoj prisutnosti u vremenu i svojevremenom interesu čitalaca za djela koja je pisao.

Prema rezultatima dosadašnjih israživanja pisane ostavštine ovog pisca u bibliotekama i rukopisnim zbirkama u našoj zemlji i inozemstvu, te uvidu u pristupačne kataloge i druge relevantne izvore za proučavanje sačuvanih rukopisa, do sada je evidentirano oko 140 primjeraka rukopisa različitih njegovih djela. Od tog broja kao što ćemo vidjeti, sedamdeset sedam primjeraka su rukopisi »Predavanja...«, njegovog prvog i najznačajnijeg djela, trideset devet rukopisa »Pečata...«, devet rukopisa »Poslanice o podršci« (*Risâlatu l-intiṣâr*), tri primjerka traktata »Postavljanje Mekama« (*Tamkînu l-Maqâm*), dva primjerka »Traktata o nevidljivim ljudima« (*Risâlatu fi bayâni riğâli l-ğayb*), jedan primjerak traktata »Prizori iz drugog svijeta i zanosne ljepote« (*Mawâqifu l-âḥira wa latâ'ifu l-fâḥira*), te tri rukopisa njegova prijevoda Ibn Sinaove »Pjesme o duši« (*al-Qasîdatu rrâhiyya*) na osmansko-turski jezik. Rukopise nekih drugih djela nismo pronašli.

Budući da nismo bili u mogućnosti ostvariti uvid u neke zbirke orijentalnih rukopisa, odnosno kataloge pojedinih fondova u svijetu, a znajući da još uvijek ima rukopisa i u posjedu pojedinaca u posebnim kolekcijama, svjesni smo mogućih nedostataka ovog rada i uvjereni da će buduća istraživanja registrirati nove rukopise i dopuniti ovaj rad.

Ovaj popis obuhvata dest Ali-Dedeovih djela od kojih se dva posljednja: *Asrâru l-ḥağğ wa ḥaqâ'iqu l-âyâti l-makkiyya* (Tajna značenja hodočašća i smisao mekanskih stavaka) i *Risale-i seyfiyye* (Traktat o maču) po prvi puta spominju. Međutim, treba napomenuti da neki istraživači u ranijim popisima Ali-Dedeu pripisuju djelo: *Tarbîcu l-marâtib* (Četvorstvo stupnjeva) koje smo mi ovdje izostavili budući da smo utvrdili da je to djelo njegovog sina Ibrahima što se vidi i iz uvoda i kolofona rukopisa djela.¹³ Isto tako i djelo

11. al-'Allâmatu š-šayḥ al-â'u d-dîn al-dede as-Sikatwârî al-Bosnawî, *Muḥaḍarātu Lawâ'il wa muṣāmarātu Lawâḥir*, at-Tab'atu l-mîriyya bi Bôlâq, Misru l-mahmiyya, 1300/1882; II izd. al-Matba'atu š-šarqiyya, Misr al-Qâhira, 1311/1893.

12. al-dede al-Mawlawî, *Kitâbu Ḥawâtimi l-ḥikam*, al-musammâ bi Halli r-rumûz wa kašfi l-kunûz fi l-as'ilati l-hikamiyya wa l-ağwîbati l-çimmiyya mina l-fawâidi l-laduniyya wa n-nuqâti l-urfâiyya, al-Matbaa'tu š-šarqiyya, al-Qâhira, 1314/1896.

13. Ibrâhîm b. al-dede al-Bosnawî, *Tarbîcu l-marâtib wa l'uṣûl wa natâ'igu l-afkâr min arbâbi l-wuṣûl*, Suleymaniyya kth. Esad ef. br. 1773, fol. 2b.

pod naslovom *Uşûlu s-sabciyyât* (Osnovi sedmica) u literaturi se navodi pod različitim naslovima. Provjeravajući te podatke mi smo se opredijelili za navedeni naslov nakon što smo ga pronašli u njegovom drugom djelu, »Pečatima mudrosti«.14

Rukopisi djela Ali-Dede Bošnjaka nastali su, uglavnom, u rasponu od 996/1587. godine — kada je, prema raspoloživim podacima, prepisan najstariji do sada poznati rukopis prve verzije »Predavanja« koji se nalazi u Univerzitetskoj biblioteci u Istanbulu,15 pa do 1323/1905. godine — kada je prepisan rukopis »Poslanice o podršci« koji se nalazi u Institutu naroda Azije u Lenjingradu.16 To znači da su njegova djela prepisivana u različitim dijelovima nekadašnjeg Osmanskog Carstva u toku više od četiri stoljeća. Međutim, većina ovih rukopisa nastala je u periodu od kraja šesnaestog do kraja osamnaestog stoljeća, dakle u prva dva stoljeća po njihovu nastanku i smrti pisca. Gledajući na porijeklo rukopisa te kolekcije iz kojih su dospjeli u zbirke u kojima se danas čuvaju, vidi se da su bili popularni u različitim krajevima i slojevima osmanskog društva, u krugovima vjerske inteligencije (veliki broj rukopisa iz Sulejmanije u Istanbulu), među pripadnicima vladajuće klase (rukopisi iz biblioteke Nuriosmanija i neki rukopisi iz Sulejmanije), te pripadnicima derviških redova i ljudi sklonih mistici, koji su u njima nalazili rješenja za pojedina vjerska pitanja i objašnjenja za razumijevanje aktualnih historijskih događaja i teškoća kojima je bila bremenita ova epoha (neki rukopisi iz Sulejmanije, zatim primjerci iz biblioteka u Kairu, Bagdadu, Parizu, Beču, Lenjingradu, Moskvi, Sarajevu, Mostaru, Zagrebu itd.)

Geografski, ovi rukopisi su prepisivani i korišteni u svim značajnijim centrima Osmanskog Carstva, a posebno na Balkanu, u Rumeliji i teritoriji današnje Turske gdje su bili centri kulturnog života i ekonomske moći, te brojne tekije halvetijskog reda u kojima se njegovala ovakva literatura. Prepisivani su u različitim mjestima i ustanovama kao na primjer:

- u hanekahu uz turbe sultana Sulejmana Zakonodavca pod Sigetom gdje je prepisan rukopis »Pečata« koji se nalazi u biblioteci Suleymaniya u Istanbulu (Fatih, 2613, prepisano 1033/1623. godine), te rukopisi »Predavanja« (Suleymaniya, Pertev Paša, 384, prepisano 998/1589; Nuruosmaniya, 3716/1, prepisano 998/1589; Bayazid kth., 5584/1, prepisano 1028/1618; Sarajevo, GHB, I—R. 3573/2, prepisano 1019/1610);
- u Jedreni (»Pečati«, Suleymaniya kth, Halid ef. 247, prepisan 1097/1685);
- u Temišvaru gdje su prepisani rukopisi »Pečata« koji se čuvaju u Istanbulu (Suleymaniya kth, Hkm, 454, prepisano 1127/1715) i Kairu (DKQ, Macâlim Taymûr, 121, prepisano 1126/1714);
- u Istanbulu, rukopisi »Predavanja« (SKH, Ismihan S, 304, prepisano 1058/1648. i M. Hafid, 327, prepisano 1167/1753);
- u Šapcu, rukopis »Predavanja« koji se čuva u Beču (KKHB, 822, prepisano 1041/1632);
- u Sremskoj Mitrovici, rukopis »Predavanja«, takođe u Beču (ONB, 1009, prepisano, 1011/1603);

14. Hawâtimu l-hikam...., str. 9.

15. Vidjeti naš bibliografski popis rukopisa koji slijedi, I, 1.

16. Vidjeti III, 8.

- u Skadru, rukopis »Predavanja«, nalazi se u Berlinu (KB, Lbg, 300, prepisano 1212/1797);
- u Beogradu, rukopis »Predavanja«, a nalazi se u Zagrebu (OZJA, R-1550, prepisano 1024/1615);
- u Banjaluci, rukopis »Predavanja«. Nalazi se u Kairu (DKQ, Adâbi Talcat, 4212, prepisano 1093/1682).

Pored toga, rukopisi njegovih djela prepisivani su i u drugim mjestima, a najmlađi od njih nastao je u dalekom Povolozju 1323/1905 (rukopis »Poslanice o podršci« koji se čuva u Moskvi). U velikom broju rukopisa nije navedeno mjesto prijepisa, a u nekim nema ni datuma niti imena prepisivača iako izgledaju veoma stari.

Ovi rukopisi dospjeli su u najveće svjetske biblioteke i rukopisne fondove na razne načine, a najčešće kao rezultat otkupa privatnih kolekcija kao što je na primjer slučaj Bašagićeve biblioteke koja je prodana Univerzitetskoj biblioteci u Bratislavi ili akcija koje su organizirane u pojedinim krajevima sa ciljem pronalaženja i otkupa rukopisnog blaga. Kod nas je još uvijek svjež slučaj sa Babingerom i nekim drugim orijentalistima koji su, pored ostalog, prokrstarili i naše krajeve sakupljajući rukopise.

Najveći broj rukopisa Ali-Dede Harimije Bošnjaka, kako smo našim istraživanjima utvrdili, nalazi se danas u Istanbulu, u poznatim bibliotekama: Suleymaniya i Üniversite Kütüphanesi (oko sedamdeset primjeraka), zatim u biblioteci Dâru l-kutubi l-qawmiyya (Nacionalna biblioteka Egipta) u Kairu (oko dvadeset primjeraka), Vakufskoj biblioteci (Maktabatu l-wqâf) i Biblioteci Iračkog muzeja (Maktabatu l-Matʿafi l-ciraqiyy), u Bagdadu (osam rukopisa), Gazi Husrevbegovoj biblioteci i Orijentalnom institutu u Sarajevu (šest primjeraka), Institutu naroda Azije u Lenjingradu (četiri primjerka), Orijentalnoj zbirci JAZU u Zagrebu (tri primjerka), Nacionalnoj biblioteci Austrije (Österreichischen National Bibliothek) u Beču (četiri primjerka), Nacionalnoj biblioteci (Bibliothèque Nationale) u Parizu (dva primjerka), Muzeju Hercegovine u Mostaru (jedan primjerak) itd.

Najstariji među do sada poznatim rukopisima Ali-Dede Bošnjaka sa uredno navedenim datumom prijepisa u kolofonu jeste rukopis prve verzije djela »Predavanja« prepisan 996/1587. godine, dakle dvije godine prije dovršenja druge verzije ovog djela, a nalazi se u Univerzitetskoj biblioteci u Istanbulu. Uz njega treba spomenuti i nekoliko vrlo vrijednih primjeraka druge verzije ovog djela sa autorskim kolofonom za koje se može pretpostaviti da su ili autografi ili prepisani sa autografa. To su dva rukopisa »Predavanja« u biblioteci Nürüosmaniya u Istanbulu koji potiču iz biblioteke sultana Osman-hana b. Mustafa-hana gdje su dospjeli iz vakufa Mehmed-paše, (Nürüosmaniya, 3714 i 3716), zatim rukopis u Suleymaniyi (Pertev Paša br. 384) i rukopis iz fonda biblioteke Köprülü kth (br. I-1381/1). Svi ovi rukopisi imaju identičan tekst kolofona koji glasi ovako:

TEKST U TRANSKRIPCiji

»Wa qad tamma Kitâbu l-'awâ'il fi 'awwali l-'ašhuri l-ḥarâmi r-raġabi l-murağğabi l-fard fi 'awwali ġum'atin minhu, ittafâqa yawmuhâ 'awwala šahrin minhu sanata ġemâniya wa tis'ina wa tis'i mi'atin calâ yadi muḥârririhî 'afqari l-warâ turâbi 'aqdâmi l-fuqarâ'i wa ġubâri nicâli ḥayli l-muğâhidi-din cAli ibn Mušţafâ fi l-Mašhadi s-Sulaymâniyy wa l-marqadi r-rûḥâniyy

kâna llâhu lahû fimâ yardâhu wa cufiya canhumâ wa can ġam'ci l-mu'minîn bi faydi fađlihâ wa sacati ġawđihî wa raĥmatihî bi ĥurmati sayyidi l-mursa-linn. Amîn, şallallâhu calâ sayyidinhâ Muĥammad wa calâ 'âlihî aġma'în.

Prijevod:

»Knjiga o prvim stvarima dovršena je u prvom od svetih mjeseci, mjesecu redžebu, prvog petka ovog mjeseca što odgovara njegovu početku 998. godine, rukom pisca, najbjeđnijeg roba koji je zemlja pod stopalima bijednika i prašina pod kopitama ratničkih atova, Alije sina Mustafe, u Turbetu Sulejmana i duhovnom središtu, Allah neka je s njim zadovoljan, neka oprostí njemu i svim vjernicima iz obilja svoje dobrote i milosti, a uz čednost i nepovredivost najvećeg poslanika. Uslišaj! Božji blagoslov na našeg gospodina Muhameda i sve njegove sljedbenike.«¹⁷

Iste, 998. godine po hidžri/1582. godine, nastao je takođe rukopis ovog djela u prijepisu Hamida ibn Muhameda, koji se čuva u Sulejmaniji, u fondu Hamidiyya br. 1191, te dva prijepisa prve verzije djela koji se nalaze u Gazi Husrevbegovoj biblioteci u Sarajevu¹⁸ i Nacionalnoj biblioteci Austrije u Beču.¹⁹ Godinu dana kasnije, 999/1583. Hamza ibn Omer prepisao je novi primjerak koji se nalazi takođe u Istanbulu, u Sulejmaniya kth.²⁰ Interesantno je da ovaj primjerak ima isti kolofon kao i autograf; jedino je izmjenjeno ime prepisivača. Pored toga, među ovim rukopisima pažnju privlači zagrebački primjerak »Predavanja« iz 1024/1615. godine, a prepisao ga je poznati Muniri Beligradi, po svemu sudeći učenik Ali-Dede Bošnjaka u tekiji pod Sigetom.²¹ Iako nepotpun, ovaj rukopis je značajan, pored ostalog, što sadrži i neke bilješke prepisivača koji sa pijetetom govori o autoru djela i njegovim sposobnostima.

Najstariji rukopis djela »Pečati mudrosti« je onaj iz kodeksa biblioteke *Ragip paša* u Istanbulu, prepisan 1016/1607²² potom rukopis koji potiče iz 1021/1612. godine, a prepisao ga je Muhamed sin Sinana Šapčanin u Paliču.²³ Nakon ovog slijedi rukopis iz fonda Fatih br. 2613 u Sulejmaniya kth., a prepisan je 1033/1623. godine u Turbetu sultana Sulejmana I pod Sigetom. Pored toga, svojom kaligrafskom ljepotom ističu se slijedeći rukopisi:

1. Rukopis iz fonda Halet ef. br. 247 u Sulejmaniji, a prepisao ga je Ahmad Trabzoni 1097/1685.
2. Rukopis broj EH 1267 (5200) iz biblioteke Topkapi saray bez podataka o prijepisu,

17. Vidjeti: *Muĥâđarâtu l-awâ'il...*, Ms. Istanbul, Beyazid kth. br. 5585, fol. 195, Nürüosmaniyye kth. br. 371, 3714/1 i 371/1, SKH, Pertev paša, br. 384, Köprülü kth. I-1381/1.

18. Usp. Ms. GHB I-1655 (prijepis sa autografa)

19. Usp. Ms. ONB, br. 1474 (kataloški)

20. Usp. SKH, Hkm br. 792.

21. Usp. Ms. OZJA br. 1550

22. Usp. Ms. Istanbul, Ragip paša, br. 1045/1, fol. 175a—301b.

23. Usp. SKH, Hamidiyye, br. 1191.

3. Primjerak ovog djela u Nacionalnoj biblioteci Egipta u Kairu u prijepisu Abdurrahim b. Ali iz 1153/1740. godine.²⁴

Što se tiče rukopisa drugih djela ovog pisca, mislimo da treba posebno istaći rukopise »Poslanice o podršci« u bibliotekama Bayazid kth.,²⁵ Nürü-osmaniya kth.²⁶ i Köprülü kth.²⁷ koje se nalaze u kodeksima zajedno sa »Predavanjima«, zatim kodeks iz biblioteke Ragip Paša u Istanbulu koji sadrži prvu i drugu verziju »Predavanja«, »Pečate mudrosti« i »Poslanicu o podršci«, a prepisan je 1016/1607. godine sa autografa, te vrlo lijep rukopis traktata »Vrijednost Mekama« u prijepisu Muhamad b. Naš'at b. Hilmi baba. Iako novijeg datuma (prepisan 1273/1856. godine), ovaj rukopis ima posebnu vrijednost. Predstavlja remek djelo kaligrafije i jedini je kompletan primjerak ovog traktata.²⁸

Uvidom u ove i druge rukopise u Istanbulu, Kairu i našim rukopisnim zbirkama konstatirali smo više grešaka prepisivača koje su u mnogim primjercima korigirane na marginama prilikom kolacioniranja, a ima primjeraka koji su prepisivani sa kolacioniranog rukopisa gdje su vjerno prenesene i sve ispravke na marginama. Pored toga, neki rukopisi »Predavanja«, osobito primjerci za koje ima indicija da su autografi ili bar prepisani sa autografa jer imaju autografski kolofon, sadrže i neke fragmente koje ne nalazimo u kasnijim prijepisima niti u štampanom izdanju. To se posebno odnosi na neke stihove Ali-Dede Bošnjaka, koje je potpisao pseudonimom Harimi, te neke *ocjene* o kraju prvog i početku drugog hidžretskog milenija. Tako, na primjer, u četvrtom poglavlju »evahira«, u rukopisu »Predavanja« koji se nalazi u biblioteci Bayazid kth. nalazimo sljedeće stihove na arapskom jeziku:

Qultu fi wašfihim bayt:

°Ahlu baytin a'ima
'Ahlu baytin saftina
'Ahlu baytin bâbu hitta
'Ahlu baytin 'aminna
'Ahlu baytin ka t-turayya
Âlu Hasan wa Husaynin
Fa °Aliyyun li ftitahin
Rahmatullâhi calayhim
Hubbuhum farḍun calayna

wa hudâtun min zalâm
wa ma'manun li l-'anâm
dâhiluhû fi s-salâm
wa a'clâmun li l-islâm
lâ yazâlu bi-ntizâm
ya kirâmu bna kirâm
wa Mahdiyyun li hitâtâm
bi l-hilâli wa ishâm
ya Harîmi bi hitirâm.

Prijevod:

O njima sam rekao sljedeće stihove:

Članovi Doma su vođi	i vodiči iz tmine
Članovi Doma su lađa	svim ljudima utočište
Članovi Doma su Babu Hitta	Ko tu uđe u miru je
Članovi Doma su pouzdani	i znamenja islama

24. Usp. Ms. DKQ, Tasawwuf, M-243.

25. Usp. Ms. Beyazid kth. 5584/2, prepisao Muhammed, 1028/1618.

26. Usp. Ms. Nürüosmaniye, br. 3716/2, fol. 181-198.

27. Usp. Ms. Köprülü kth. br. I-1381/2.

28. Usp. Ms. DKQ, H-8304.

Članovi Doma su kao Vlašići	što uvijek su u nizu
Potomci Hasana i Husejna	plemeniti, sine plemenitog
Alija je za početal	a Mehdiya za svršetak
Milost božja nek je na njih	na mjesečini i tamnoj noći
Ljubiti ih dužnost nam je	O Harimi, s poštovanjem. ²⁹

Nakon ovih stihova koji predstavljaju posebnu cjelinu dopisana su dva bejta koje je spjevao kao hronogram (tarih) povodom rekonstrukcije Ibrahimova Mekama (Maqamu Ibrahim) 1001/1592/3. godine;

'Ana l-Maqâmu l-mušalla
Tağdidunâ şadru 'alfin

Finâ l'amru wa ş-şarafu
'Arğânâ bi l-'alfi

Prijevod:

Ja sam Mekam i musalla	U nama je stvar i čast
Naša obnova na početku milenija	Želje nam sa milenijem. ³⁰

Ovi stihovi nalaze se u svim »autografima« bilo da su napisani u okviru osnovnog teksta djela, bilo na margini gdje su dopisani nakon kolacioniranja rukopisa kao što je slučaj u navedenim rukopisima u biblioteci Nürüosmaniya kth. u Istanbulu.³¹

Pored toga u nekim od sačuvanih rukopisa nalazimo i bilješke biobibliografskog karaktera, koje pored ostalog sadrže neke podatke značajne za rekonstrukciju života pisca. Naime, kao što je poznato, Ali-Dede Bošnjak kao skroman i povučen čovjek, »najbjedniji rob i zemlja pod stopalama bijednika«, kako sebe naziva u kolofonu »Predavanja«, iza sebe nije ostavio biografije kao što je to učinio Hasan Kafi na primjer. Čak i u njegovim djelima kojih, kao što smo vidjeli, ima priličan broj, on kao ličnost pojavljuje se veoma rijetko i to, uglavnom, kroz fraze *Qultu* (Rekao bih) i *'Aqûlu* (ja kažem) gdje koristi glagole u prvom licu singalura. Ovom se može dodati još po neki podatak iz života kao što je napomena o predavanjima u Aya Sofiji, postavljenju za turbedara halvetijske *tekije* podno Sigeta, radu na opravi Mekama i neki snovi.³² Ostalo je, uglavnom, bezlično, pa se dobija utisak da se moglo pripisati bilo kojem autoru iz ovog perioda. Naravno, pod ovim mislimo na formalni i površni uvid, jer studioznijim pristupom ipak se određene osobine pisca prepoznaju. To je, vjerovatno, i bio jedan od razloga što o njemu ima vrlo malo podataka u literaturi. Neka djela koja je napisao na arapskom jeziku skoro nigdje se ne spominju, a s druge strane, u pojedinim djelima, pripisuju mu se neka djela koja on nije napisao kao što je slučaj sa djelom *Tarbîcu l-marâtib* (Četvorstvo stupnjeva koje je napisao sin mu Ibrahim).³³

Među bilješkama u ovim rukopisima neke se odnose na boravak pisca u pojedinim mjestima kao što je prolazak kroz Damask 1000/1591. godine,

29. Usp. Ms. Beyazid kth. br. 5585, fol. 194 a.

30. Ibid. fol. 194a.

31. Usp. Ms. br. 3714/1 i 3716/1 iz Nürüosmaniyye kth.

32. Usp. *Muḥâḍarât...* str. 121, 131, 165, Ms. OZJA br. 1550, fol. 18.

33. Uvidom u sačuvani rukopis ovog djela kao što smo naveli na početku ovog rada konstatirali smo da pripada njegovom sinu Ibrahimu b. Ali-Dede Bošnjaku, Usp. Ms. SKH, Esad ef. br. 1373, fol. 1—10.

boravak u Meki 977/1569. i 1001/1592, odnosno 1002/1593, te prisustvovanje predavanjima nekih šejhova u ovom periodu.³⁴ S druge strane, u nekim od ovih bilježaka ima podataka koji preciznije govore o njegovu porijeklu. Tako, na primjer, u jednom rukopisu nalazimo bilješku da je Ali-Dede »al-Bosnawî mawlidan« (po rođenju Bošnjak), odnosno »Sikatwari mašredan« (po mjestu boravka Sigetvaranin) ili »al-halwatî« (halvetija), odnosno »an-Nûrî al-Halwatî mašraban« (po tarikatu nurija halvetija).³⁵

Imajući sve ovo u vidu, smatramo da ovi rukopisi imaju izvanredan značaj za proučavanje života i djela ovog pisca, a da bi imali jasniju predstavu o njima u daljem tekstu mi ćemo u kratkom opisu dati o svakom najosnovnije podatke.

OPIS RUKOPISA

U ovom radu bibliografski pregled i opis rukopisa daćemo prema hronološkom redu nastanka djela ili prijepisa, a obilježićemo ih rimskim brojevima. Uz svaki naslov koji navodimo daćemo prvo osnovne podatke o njemu uz napomenu o značaju djela u širem opusu pisca i prepisivanju. Nakon toga daćemo kratak opis rukopisa svakog djela po hronološkom redu nastanka prijepisa ukoliko ima podataka o tome, o obilježiti ćemo ih arapskim brojevima. Rukopise bez podataka o prijepisu daćemo iza ovih prvih.

I — *»Muḥaḍarâtu l-awâ'il wa mušâmarâtu l-awâ'hir«* (Predavanja o prvim stvarima i kazivanja o posljednjim događajima).

Ovo enciklopedijsko-historijsko djelo sastoji se od dva dijela. U prvom dijelu koji se sastoji od trideset sedam poglavlja obrađuju se različite teme iz kulturne historije orijentalno-islamskog civilizacijskog kruga prema kriteriju »početka« tj. »prvih stvari« (*awâ'il*). U drugom dijelu, na isti način, ali prema kriteriju »kraja« ili »posljednjih stvari«, donose se brojni podaci koji dopunjuju prvi dio. Sastoji se od četiri poglavlja.

Djelo ima dvije verzije. Prva je nastala, po svemu sudeći, u devetoj dekadi desetog hidžretskog stoljeća/osmoj dekadi šesnaestog stoljeća i od nje je sačuvano svega nekoliko primjeraka rukopisa (dva u Istanbulu, jedan u Kairu, dva u Beču i jedan u Sarajevu). Druga verzija završena je u hane-kahu uz turbe sultana Sulejmana I pod Sigetom 998/1589, nešto je duža i predstavlja konačnu verziju djela.

Rukopisi:

1. Istanbul, UKH, Ay br. 5913, nesh, 154 lista. Prepisao Muhammed Katib (*Muḥammad al-Kâtib*) početkom mjeseca rebi'cu l-ewela 996/1587. godine. Ovo je rukopis prve verzije djela i prema podacima iz kolofona predstavlja najstariji do sada pronađeni primjerak.

34. Usp. SKH, Ibrahim ef. br. 559, Lala Ismail, br. 134, Nürüosmaniyye br. 1961/2735 (uz pitanja 267 i 101).

35. Usp. Ms. DKQ, Tasawwuf, M-243, fol. 2a, H-8304, fol. 88.

2. Istanbul, Nürüosmaniye kth. br. 3714/1, ta'liq, 198 listova. Prepisao Ali sin Mustafe (cAli b. Muştafâ) 998/1589. godine. Ovaj rukopis ima autografski kolofon, pa se može pretpostaviti da je autograf. Zbunjuje, međutim, što smo pronašli u istoj biblioteci još jedan rukopis sa istim kolofonom, te jedan u biblioteci Sulejmaniya kth.
3. Istanbul, Nürüosmaniye kth. br. 3716/1, ta'liq, 180 listova. Prepisao Ali sin Mustafe (cAli b. Muştafâ) u turbetu sultana Sulejmana 998/1589. godine, I ovaj rukopis kao i prethodni nalazi se u kodeksu zajedno sa »Poslanicom o podršci«, a ima isti kolofon. Zanimljivo je da oba rukopisa potiču iz vakufa sultana Osman-hana b. Mustafa-hana (vl. 1618—1622) gdje su dospjeli iz vakufa velikog vezira Mehmed—paše.
4. Istinbul, SKH-Pertev Paša, br. 384, ta'liq, 177 listova. Prepisao Ali sin Mustafe (cAli b. Muştafâ) 998/1589. godine. I ovaj rukopis kao i prethodna dva iz Nürüosmaniye biblioteke ima autorski kolofon. U jednoj bilješci pri kraju rukopisa navodi se da ima dosta dopuna u odnosu na prvu verziju.
5. Istanbul, Köprülü kth. br. I-1381/1, nesh, prepisano 998/1589. godine bez imena prepisivača. Nalazi se u kodeksu zajedno sa »Poslanicom o podršci« i vrlo je sličan rukopisima iz Nürüosmaniye kth. pa se može pretpostaviti da je sa jednog od ovih rukopisa prepisan. Prema jednoj bilješci na listu 1a već se 1001/1592. godine našao u vlasništvu izvjesnog Muhameda sina Abdurahimova (Muhammad b. cAbdurrahîm).
6. Istanbul, SKH-Hamidiya br. 1191, ta'liq, 167 listova. Prepisao Hamid sin Muhameda (Ĥâmid b. Muhammad) 998/1589. godine.
7. Beč, ONB, br. 1474,1, nesh, 138 listova. Ovo je prva verzija »Predavanja«, a prepisana je takođe 998/1589/90. godine.
8. Sarajevo, GHB, br. I-1655, nesh, 136 lista. Prepisao Jusuf Džanabi (Yûsuf al-Ġanâbî) 998/1589/90. godine.
9. Istanbul, Köprülü kth. II-287, nesh. Ovo je jedan od najstarijih rukopisa iako nema podataka o prijepisu. Prema jednoj bilješci na početku rukopisa, već 998/1589. godine bio je u vlasništvu Muhameda sina Abdurahimova (Muhammad b. cAbdu r.Rahîm).
10. Istanbul, SKH-Hkm, br. 792, nesh-ta'liq, 175 listova. Ovaj rukopis prepisao je Hamza sin Omerov Ĥamza b. cOmar) 999/1590. godine u turbetu sultana Sulejmana I pod Sigetom. Kolofon na kraju rukopisa skoro je identičan onom iz autografa. Razlika je samo u imenu prepisivača.
11. Istanbul, UKH, Ay br. 429, ta'liq, 149 listova (Nedostaje dio o »posljednjim stvarima« (evahir). Prepisao Hamid sin Muhameda (Ĥâmid b. Muhammad) 999/1590. godine.
12. Istanbul, SKH-Hamidiya, br. 1190, nesh, 184 lista. Prepisana 1000/1591. godine, od nepoznatog prepisivača.
13. Istanbul, SKH-Aya Sofiya br. 4251, nesh, 173 lista. Prepisao Derviš sin Jahije (Darwiş b. Yahyâ) 1004/1595. godine rodom iz Damaska nastanjen u Salihijji (ad-Dimaşqî mawlidan wa ş-Sâlihiyya maskanan).
14. Istanbul, SKH-Serez br. 2481, ta'liq, 100 listova velikog formata. Prepisano 1007/1598. godine.
15. Istanbul, SKH-Halid ef. br. 331, nesh, 223 lista. Prepisao Abdullah sin Muhameda Karamani (cAbdullâh b. Muhammad al-Qaramânî) 1010/1601 godine. Na marginama su dopisani fragmenti nakon kolacioniranja.

16. Beč, ONB, br. 1009, nesh, 137. Prepisao Ibrahim sin Hadži Ahmeda (*Ibrâhîm b. Hađi Ahmad*) iz Mitrovice u mjesecu ramazanu 1011/1603. godine. Prema katalogu Helene Loebenstein ovo je prva verzija djela.
17. Kairo, DKQ, Adâbu *Ta'at* br. 4710, nesh, 137 lista. Prepisao Mustafa Sufi (Mustafâ as-Sûfi) 1016/1607. godine. Ovo je tekst prve verzije djela.
18. Istanbul, Ragip Paša kth. br. 1045/1, ta'liq, 67 listova (prva verzija). Prepisano 1016/1607. godine najvjerovatnije sa autografa jer na kraju stoji i autografski kolofon. Pored toga, na marginama su dopisane ispravke kolačionera rukopisa.
19. Istanbul, Ragib Paša kth. br. 1045/2, ta'liq, fol. 69b—165b, (druga verzija). Prepisano 1018/1609. Na kraju je dopisan takođe autografski kolofon. Rukopis je kolacioniran.
20. Lenjingrad, INA br. c 371(564), ta'liq, fol. 1b—128a. Prepisano 1018/1609. godine vjerovatno negdje u Turskoj.
21. Leiden, LULK, G. II 427(06 682/2), nesh-ta'liq, 183 listova. Prepisano 1018/1609. godine.
22. Sarajevo, GHB, I-3573/, nesh-ta'liq, 116 lista (prva verzija). Prepisao sa autografa Alauddin sin Hurrema Sufi (*'Alâcu d-dîn b. Ħurram as-Şâfi*) u Sigetu 1019/1610. godine.
23. Zagreb, OZJA, R-1550, nesh-ta'liq, 139 listova. U rukopisu nedostaje nekoliko listova na nekoliko različitih mjesta. Prepisao Muniri Beligradi (Munirî *Baliğrâdi*) sa autografa u Beogradu 1024/1615. godine što se vidi iz kolofona. Rukopis sadrži i neke biografske bilješke o piscu koje je dopisao prepisivač.
24. Istanbul, Bayazid kth. br. 5584/1, ta'liq, 128 listova. Prepisao Muhammed al-Kafi (*Muĥammad al-Kâfi*) u Sigetvaru 1028/1618. godine.
25. Kairo, DKQ, Adâbu *Talcat* br. 4709, nesh, nezgrapan, 131 list. Prepisano 1033/1623. godine. Nema podataka o prepisivaču.
26. Berlin, KR, Pm. 61, nesh-ta'liq, 149 listova. (Izbor iz djela) prepisao Hasan sin Muhammedov (*Ħasan b. Muĥammad*) u mjesecu džumadu 1036/1627. g.
27. Istanbul, SKH-H. Husni Paša, br. 905, ta'liq, 189 listova. Prepisano 1037/1627/28. godine, od nepoznatog prepisivača.
28. Beč, KKHB, br. 198, ta'liq. Prepisao Ahmed sin Ilije *Aĥmad b. cAli*) iz Šapca džumada II 1041/1632. godine.
29. Istanbul, Millet Fatih kth. br. 2152, nesh, 162 lista (prva verzija). Prepisao Emrullah Bosnavi (Amrullâh al-Bosnawî) 1057/1647. godine.
30. Istanbul, SKH-Ismihan S. br. 304, ta'liq, 117 listova. Prepisao Mustafa u Istanbulu 1058/1648. godine.
31. Istanbul, SKH-Esad ef. br. 2859, nesh, 223 lista. Prepisao Mustafa sin Jusufov (*Muštafa b. Yûsuf*) vaiz u Fethiji džamiji 1060/1650. godine.
32. Istanbul, SKH-Giresun, br. 158/1, ta'liq, listova 1b—76a. Prepisao Ibn Potur Muhammed Halifa Šejhli (*Ibn Bôtûr Muĥammad Ħalifa Şayĥli*) 1063/1652. godine.
33. Kairo, DKQ, Adâbu *Talcat* br. 4472, nesh, 195 listova. Prepisivao Ahmed sin Sir Kašaeddina (*Aĥmad b. Sirr Qaša'i d-dîn*), 1064/1653. godine.
34. Istanbul, Nürüosmaniyye kth. br. 3713, nesh, 310 listova. Prepisao Abduldžebbar sin Abdulgaffarov Ahmed (Abdu l-Ġabbâr b. cAbdu l-Ġabbâr Amad) 1079/1668. godine.

35. Zagreb, OZJA, R-1168/VI, ta'liq, 64 lista, nepotpun. Prema podacima iz prvog rukopisa u kodeksu, prepisan je 1083/1672. godine.
36. Kairo, DKQ, Ādābu *Talcat*, br. 4534, nesh-ta'liq, vrlo lijep primjerak, 145 listova. Prepisan 1085/1674. godine.
37. Mosul, MM, br. 70 (kataloški), nedostaju tri zadnja lista. Prepisao Ali sin hadži Ejjuba al-Umrija (*ʿAli b. al-ḥāḡḡ Ayyūb al-ʿUmri*) 1092/1681. godine.
38. Kairo, DKQ, Ādābu *Talcat* br. 4712, nesh-ta'liq, 103 lista, nedostaje nekoliko listova na početku. Prepisao Ahmed sin Muhammedov *Aḥmad b. Muḥammad*) u medresi u Banja Luci 1093/1682. godine.
39. Berlin, KB, br. We 432, nesh, 249 listova. Prepisan 1100/1688. godine.
40. Paris, BN, Arabe br. 5933, nesh-ta'liq, 177 listova. Sa autografa prepisao Ali sin *Muḥammeda* (*ʿAli b. Muḥammad*) 1103/1691. u medresi *Yıldırım* u Bursi, Fotokopija OIS br. 23.
41. Kairo, DKQ, al-Mazqiyya br. 525, nesh, nije lijep ali čitak, 407 listova. Prepisano 1115/1703. godine.
42. Kairo, DKQ, Ādābu *Tal'at*, br. ta'liq, 134 lista. Prepisano iz 1118/1706. godine.
43. Kario, DKQ, *Târîhu Taymûr*, br. 1906, ta'liq, 147 listova. Prepisano Mustafa sin Hasanov (*Muṣṭafâ b. Ḥasan*) 1118/1706. godine. U bilješci na listu la stoji da je pisac umro 999/1593. godine.
44. Paris, BN br. 5996, nesh-ta'liq, 126 listova. Prepisano 1118/170. godine.
45. Kajseri, RKH, Rašid ef. Eki br. 439/2, nesh, 181b—363a. Prepisano u Jerusalimu 1131/1718. godine.
46. Istanbul, UKH, AY br. 1178, nesh, 140 listova. Lijep primjerak. Prepis iz 1132/1719. godine.
47. Istanbul, SKH-Yazma *Bagiŝlar* br. 695, ta'liq, 147 listova. Prepisao Ibrahim sin Jusufov (*Ibrâhîm b. Yûsuf*) 1149/1736. godine.
48. Istanbul, SKH-Antalya *Tekelioglu* br. 672, nesh, 171 list. Prepis iz 1149/1736. godine.
49. Damask, DKZ, ʿAmm br. 4760, vrlo čitak i lijep nesh, 201 list. Prepisao Isa al-Kadumj al-Hanbali (*ʿIsâ al-Qadûmî al-Hanbali*) 1175/1761. godine.
50. Istanbul, SKH-M. Hafid br. 327, nesh, 151 list. Prepisao hafiz Ahmed sin Halilov (*l-ḥâfiz Aḥmad b. Ḥalîl*) u Istanbulu 1167/1753. godine.
51. Istanbul, SKH-Servili br. 251, ta'liq, 186 listova. Prepisano 1188/1774. godine.
52. Kairo, DKQ, *Târîh* br. 4336, nesh, 136 listova. Prepis iz 1195/1780. godine.
53. Bagdad, MMI br. 1012, nesh-ta'liq, 165 listova. Prepisano 1201/1786. godine.
54. Berlin, KB, Lbg. 300, nesh-ta'liq, 163 lista. Prepisano Husejn sin Muhammeda al-Haddadi (*Ḥusayn b. Muḥammad al-Ḥaddâdî*) u Uskudaru 1212/1797. godine.
55. Lenjingrad, INA br. D 63, nesh, 158 listova. Prepisao Abdulah Kelzi (*ʿAbdullâh al-Kalzî*) lektor arapskog jezika *Petersburgskog univerziteta* 1274/1957. godine.
56. Bagdad, MMI br. 902, nesh, 150 listova. Prepisao Abdullatif sin Abdulkadirov Šiša (*ʿAbdu l-Laṭîf b. ʿAbdu l-Qâdir Šiŝâ*) 1278/1862. godine.
57. Istanbul, UKH, AY br. 5910, nesh, 202 lista. Prepisao Ibrahim sin Edhema sin Muhammeda (*Ibrâhîm b. Adham b. Muḥammad*) 1279/1862. godine.
58. Kairo, DKQ, *Târîh* m. br. 91, nesh-ta'liq, lijep, 262 lista. Prepisao Mustafa sin Hasanov, imam u selu Samar (?).

59. Istanbul, SKH-Fatih br. 4196, nesh, 146 listova. Nema podataka o prijepisu.
60. Istanbul, SKH-Hadi-zade Mehmed ef. br. 426, ta'liq, 207 listova. Bez podataka o prijepisu.
61. Istanbul, SKH-Lala Ismail br. 584, nesh, 207 lista. U kolofonu nema podataka o prijepisu, ali na jednom mjestu stoji da je nastao 998/1589. godine.
62. Istanbul, SKH-Raisu l-kuttâb br. 899, nesh, 187 listova. Nema podataka o prijepisu.
63. Istanbul, SKH-Yeni Cami br. 1003, ta'liq, 190 listova. Nema podataka o prijepisu.
64. Istanbul, Beyazid kth. br. 5585, nesh vrlo lijep, 195 listova. Nema podataka o prijepisu.
65. Istanbul, UKH, AY br. 184. Iako nema podataka o prijepisu, iz jedne bilješke na kraju vidi se da je dosta star. U bilješci stoji »*Nazartu fihî wa ta'ammaltu wa ana l-faqîr Ahîmad* 1085 (Čitao sam ga i promišljao, ja siromah Ahmed 1085/1674. godine.)
66. Istanbul, UKH, AY br. 4541, ta'liq, 190 listova. Ovaj rukopis ima tekst predgovora iz prve, a osnovni tekst djela iz druge verzije. Na listu 1a ima bilješku prema kojoj je bio u posjedu Alije sina hadži Ahmeda Mostarca (*‘Ali b. al-hâğğ Ahmad al-Mostârî*).
67. Istanbul, Nürüosmaniyye kth. br. 3715, nesh, 235 listova. Nema podataka o prijepisu, ali prema jednoj bilješci bio je u posjedu sultana Osman-hana sina Mustafe (vl. 1618-1622) a dospio je iz vakufa velikog vezira Mehmed-paše.
68. Istanbul, Nürüosmainiyye kth. br. 3717, ta'liq, 171 list. Nema podataka o prijepisu, a potiče takođe iz vakufa sultana Osman—hana b. Mustafe.
69. Istanbul, Nürüosmaniyye br. 3718, nesh, 158 listova. Nema podataka o prijepisu, a na početku nalazi se pečat sa tugrom i tekst o uvakufljenju sultana Osmana b. Mustafe.
70. Kayseri, RKH br. 553, nesh-ta'liq, 165 listova. Nema podataka o prijepisu.
71. Bagdad, MAA br. 4542, dosta lijep ta'liq. Prema katalogu al-Džaburija autor se piše kao Ali sin Mustafe-dede.
72. Bagdad, MAA, br. 4543, nesh-ta'liq. Nema podataka o prijepisu.
73. Kairo, DKQ, Âdâb, br. 6619, nesh, 335 listova. U ovom rukopisu nalazi se niz fragmenata iz ovog dijela zajedno sa fragmentima iz nekih drugih djela. Mislimo da su to, ustvari, bilješke autora prije konačnog uobličenja djela. *Autor* se navodi kao Ali-efendi al-Kanli ar-Rumi (*‘Alî afandî al-Qanlî ar-Rûmî*).
74. Kairo, DKQ, Târih br. 347, nesh-ta'liq 120 listova. Vrlo lijep rukopis većeg formata. Nema podataka o prijepisu.
75. Kairo, DKQ, Âdâbu *Talcat* br. 4711, nesh-ta'liq, 158 listova. Nema podataka o prijepisu.
76. Sarajevo, GHB, R-3100, nesh-ta'liq, 291 list. Prema bilješci sa naslovne strane bio je u posjedu Muhameda Isamuddina sina Abdullaha Bošnjaka (Muhammad ‘Isâmu d-dîn b. ‘Abdillâh al-Bosnawî), a potom Salim ef. Muf-tića iz čijeg vlasništva je i dospio u biblioteku, fol. 289).
77. Mostar, AH br. 627, ta'liq, 73 lista (prva verzija). Nema podataka o prijepisu.

II — *Ḥawâtimu l-ḥikam* (Pečati mudrosti) ili *Ḥallu r-rumûz wa kaşfu l-kunûz* (Rješenje simbola i otkrivanje riznica)

Pisanje ovog djela Ali-Dede je započeo 999/1590, odnosno 1000/1591. godine u hanekahu pod Sigetom, a dovršio ga je 1001/1592. godine u Mekki, pored Svetog hrama. Budući da je zamišljeno kao pandan »Predavanjima...« koja su, u drugoj verziji, završena 998/1589. godine, trebalo je da odgovori na neka pitanja koja su postavljena u ovom djelu, odnosno na temeljna pitanja »razmeđa milenija« koje je, po autoru, bremenito problemima što vode »kraju svijeta«.

U skladu sa slikom svijeta utemeljenom na učenju o harmoniji u kosmosu čiji su znaci, pored ostalog, i zviježđa Zodijska, autor je ovo djelo podijelio na uvod i dva dijela-konjunkcije (*qirânân*) od kojih prvi sadrži dvanaest dijelova-sazviježđa sa po trideset pitanja tj. trista šezdeset pitanja i odgovora iz oblasti religije, filozofije i mistike, a drugi trista šezdeset riječi (kalima), odnosno tri traktata: »Traktat o mudrosti« (*Risâla hikamiyya*), »Traktat o anatomiji« (*Risâla taşriḥiyya*) i »Završetak« (*al-Ḥâtima*) gdje piše o ciklusima ovosvjetskog vremena i predznacima Sudnjeg dana. Ovako strukturirano ovo djelo je, po mišljenju autora, trebalo da predstavlja realnu sliku svijeta i posluži kao pečat prvog i ključ drugog hidžretskog milenija.

Za ovo, kao i za prethodno djelo Ali-Dede Bošnjaka vladao je veliki interes u intelektualnim krugovima o čemu svjedoči i veliki broj do danas sačuvanih rukopisa koji se čuvaju u različitim bibliotekama širom svijeta. Našim istraživanjima mi smo do sada evidentirali oko četrdeset primjeraka ovog djela.

Rukopisi:

1. Istanbul, Ragip Paşa kth. br. 1045/4, fol 175a-301b, tacliq. Prepisano 1016/1607. godine.

Ovo je do sada najstariji pronađeni rukopis ovog djela, a nalazi se u kodeksu zajedno sa prvom i drugom verzijom »Predavanja« i »Traktatom o podršci«. Na marginama rukopisa dopisani su izostavljeni dijelovi nakon kolacioniranja.

2. Istanbul, UKH, AY 6280, nesh, 161 list. Prepisano 1020/1611. godine.

3. Istanbul, SKH-Lala Ismail br. 134, tacliq, 240 listova. Prepisao Muhammed sin Sinana Şapčanin (*Muḥammad b. Sinân al-Bogurdalânî*) u Paliču 1021/1612. godine.

Ovaj rukopis prepisao je vjerovatno čovjek koji je slušao autora, pa na marginama često navodi citate ili bilješke iza kojih obično stoji: *Minhu quddisa sirruhû* (Od njega, posvećena neka je njegova tajna). Pored toga na listu 241a stoji podatak da je prepisivač sebi prepisao ovaj primjerak, a na početku, na listu 1a, napisani su stihovi pisca posvećeni Mekamu Ibrahimovu poslije čega stoji: »*Li şâḥibi l-Kitâb al-marḥûm aş-şahîr bi cAli-Dada*« (Od autora, preminulog, poznatog kao Ali-Dede).

4. Istanbul, Nürüosmaiyye kth. br. 1961/2375, tacliq, 201 list. Prepisano 1032/1622. godine.

5. Istanbul, SKH-Fatih, br. 2613, tacliq, 170 listova. Prepisano u turbetu sultana Sulejmana pod Sigetom 1033/1623. godine. Na kraju su takođe dopisani poznati stihovi o Mekamu Ibrahimovu.

6. Istanbul, SKH-Ibrahim ef. br. 559, ta'liq, 223 lista. Prepisao Abdulkari sin Osmanov (*cAbdu l-Qârî b. Utmân*) 1034/1624. godine u Madžarskoj. Na listu 1a bilješka prema kojoj je vlasnik rukopisa 1094/1682. godine bio poznati Muhammed sin Mahmuda Mostarac.
7. Kairo, DKQ, Mabâhiğ islamiyya *Talcat* br. 350, nesh-ta'liq, 206 listova. Prepisano 1052/1642. godine.
8. Istanbul, SKH-Rşu. br. 735, ta'liq, 138 listova. Prepisao Ahmed imam u Šiklošu (Ahmad al-Imâm aš-Suklûsî) 1065/1654. godine.
9. Bagdad, MAA, br. 3644. Prepisano 1069/1658. godine.
10. Berlin, KB br. Pm 66, 289 lista. Prepisano 1079/1668. g.
11. Zagreb, OZJA, R-1168/1, ta'liq, 110 listova. Prepisano 1083/1672. godine.
12. Istanbul, SKH-Reisu l-Kuttab br. 458, nesh, 247 listova. Prepisao šejh Haris (*aš-šayh Hârit*) 1085/1674. godine.
13. Kairo, DKQ, Adab br. 37969, nesh-ta'liü, 225 listova. Prepisao Hadži Ali sin Abdulhalima (*al-Ĥâğğ cAbd l-Ĥalim*) u Damasku 1097/1685. godine. Vrlo lijepo iluminiran primjerak.
14. Istanbul, SKH-Halet ef. br. 247, ta'liq, 286 listova. Prepisao Mustafa sin Ahmedov iz Trabzona (*Muštafâ b. Aĥmad at-Trabzônî*) u Edirne (Jedreni) 1097/1685. godine.
15. Istanbul, SKH-Hadži Bešir-aga, nesh, 280 listova. Prepisano 1102/1690. godine.
16. Istanbul, SKH-Pertev Paša br. 654, nesh, 294 lista. Prepisano 1115/1703. godine.
17. Istanbul, UKH, AY br. 560, nesh-ta'liq, 92 lista. Prepisao Husejn sin Mustafe (*Ĥusaqn b. Muštafâ*) 1121/1709. godine.
18. Kairo, DKQ- Macâlimu Taymûr, br. 121, ta'liq, 298 listova. Prepisano u Temišvaru 1126/1714. godine. Ime autora navodi se kao: Alauddin Ali-Dede al-Bosnavi al-Halvati an-Nuri.
19. Istanbul, SKH-Hkm br. 454, ta'liq, fol. 11-194. Prepisano Hasan sin Muhammeda Memi (*Ĥasan b. Muĥammad al-Mami*) u Temišvaru 1127/1715. godine.
20. Istanbul, SKH-Halet ef. br. 301, ta'liq, 164 lista. Prepisao Ibrahim sin Mustafe (*Ibrâhîm b. Muštafâ*) 1130/1717. godine.
21. Istanbul, UKH, AY 6256, nesh, 182 lista. Prepisao Muhammed sin Muhammeda Hafiz-oglu (Muhammad b. Muhammad Hafiz-oglu) 1261/1844. godine.
22. Kairo, DKQ, Tasawwuf Halil-aga br. 14, nesh-ta'liq, lijep 106 listova. Prepisao Abdulkarim sin Muhammeda sin Nasra Nustafa (*cAbdu l-Karîm b. Muĥammad b. Nasr Muštafâ*) 1262/1845. godine.
23. Bagdad, MAA br. 3643, rukopis oštećen, ali lijep. Prepisao Muhammed sin Musaov Rahbi (*Muĥammad b. Mûsâ ar-Rahbi*) 1312/1894. godine.
24. Istanbul, SKH-Esad ef. br. 1176, ta'liq, 193 lista. Nema podataka o prijepisu, a nedostaje i cio drugi dio.
25. Istanbul, Beyazid kth. br. 5371, nesh, 244 lista. Nema podataka o prijepisu.
26. Istanbul, UKH, AY 2332, ta'liq, 180 listova. Bez podataka o prijepisu.

27. Istanbul, TSKKH- EH 1267/5200, ta'liq, 131 list. Nema podataka o prijepisu, a prema bilješci sa strane la može se pretpostaviti da je vrlo star. Ova bilješka predstavlja rješenje simbola šejha Alaudina Ali Dede al-Bosnavija Nurija. Napisao ga je u Meki 1001. godine, mir neka je s njim.

28. Istanbul, SKH-Laleli br. 3741/9, nesh, fol. 137-184, većeg formata. Nema podataka o prijepisu.

29. Istanbul, UKH, AY br. 2765, ta'liq, 92 lista. Nepotpun (samo 119 pitanja i odgovora) bez podataka o prijepisu.

30. Istanbul, SKH-Fatih, br. 263, nesh-ta'liq, kompletan. Nema podataka o prijepisu.

31. Istanbul, UKH, AY br. 3792, ta'liq, 210 listova. Prepisao Abdurhman Krimi (*ʿAbdu r-Raḥmān al-Qrimi*).

32. Kairo, DKQ, Tasawwuf m br. 243, nesh-ta'liq, 236 listova. Vrlo uredno prepisan primjerak, a uz ime autora stoji slijedeći dodatak: »*al-Ḥalwatī al-Malāmī an-Nūrī mašhadan wa mašraban*« (Halveti, Melami, Nuri po sufijskom nazoru i derviškome tarikatu).

33. Bagdad, MAA, br. 13703, 203 lista. Nema podataka o prijepisu.

34. Bagdad, MAA, br. 6451, 321 list, novijeg datuma. Bez podataka o prijepisu.

35. Bagdad, MAA, br. 4869, 390 listova. Oštećen i bez podataka o prijepisu.

36. Sarajevo, GHB, R — 4723, ta'liq, 267 lista. Prepisao Ibrahim sin Šahina (Ibrāhīm b. Šāhīn).

37. Mosul, MM br. 48. Uz ime autora spominju se slijedeći pseudonimi: al-Bosnawī, al-Halwatī i an-Nūrī.

38. Mosul, MM br. 80, nepotpun. Bez podataka o prijepisu.

39. Lajden, LULK, OR. 830, 233 lista.

III — *Risalatu l-intiṣā li qidwati l-aḥyār* (Poslanica o podršci uzoru dobrih)

Ova poslanica nastala je povodom pohoda na Gruziju koji je počeo nepune dvije godine prije smrti Mehmed paše Sokolovića, 1577. godine, a završio se dvanaest godina kasnije, 1589. godine osvajanjem Derbenta i Šamahije, odnosno 1592. godine sklapanjem mira sa Perzijancima. Budući da je pohod počeo na osnovu fetve (pravnog mišljenja) protiv šiita u cilju da se svrši sa heretičkim pokretima, posebno kizilbašama, i zada odlučni udarac Perzijancima koji su ove pomagali, u njemu je angažirana glavnina osmanske vojne sile što je dovelo do ogromnih izdataka državne blagajne, odnosno do vala nereda i nezadovoljstva unutar imperije. U okviru nastojanja da se pohod opravda i izrazi podrška sultanu nastala je ova, kao i niz drugih poslanica iz ovog perioda.

Poslanica se sastoji iz uvoda i četiri poglavlja (al-bâb) i to:

1. Veličanje sultana,
2. Radosne vijesti o osmanskoj državi i znaci proricanja i otkrovenja u vezi sa ovom državom,
3. Prvi, Mali Aleksandrov bedem poznat pod nazivom Demir Kapija, odnosno Gorje osvojenja i miomirisa,

4. Drugi Veliki bedem poznat pod nazivom Bedem Goga i Magoga.

Rukopisi:

1. Istanbul, Köprülü kth. br. I-1381/2, nesh.

Na osnovu bilježaka na marginama rukopisa, te rukopisa »Predavanja« koji mu prethodi u istom kodeksu može se pretpostaviti da je prepisan 998/1589. godine. Na listu 1a »Predavanja . . .« stoji da je kodeks došao u vlasništvo Muhameda sina Abdurahimova (Muhammad b. ʿAbdi r-Rahîm) već 1001/1592. godine.

2. Istanbul, Nürüosmaniyye kth. br. 3716/2, taʿliq, fol. 181-198. Prepisao Ali sin Mustafa (ʿAlî b. Muşţafâ) 998/1589. godine. Rukopis »Predavanja« u ovom kodeksu sličan je rukopisu iz biblioteke Köprülü i ima autorski kolofon.

3. Istanbul, Nürüosmaniyye kth. br. 3714/2, taʿliq, fol. 199-216. Prepisao Ali sin Mustafa (ʿAlî b. Muşţafâ) 998/1589. godine. Ovaj, kao i prethodni rukopis iz ove biblioteke ima autorski kolofon.

4. Lenjingrad, INA br. c 371, (565), nesh, fol. 128-140. Prepisano sredinom šaʿbana 1018/1609. godine.

5. Istanbul, Ragip-paša br. 1045/3, taʿliq, fol. 166-174. Prepisano 1018/1609. godine.

Ovaj rukopis nalazi se kao treći u kodeksu zajedno sa prvom i drugom verzijom »Predavanja« i »Pečatima« koji slijede nakon njega.

6. Istanbul, Beyazid kth. br. 5584/2, taʿliq, fol. 128-138. Prepisao Muhamed (Muḥammad) 1028/1618. godine. U rukopisu »Predavanja« iz istog kodeksa stoji da je prijepis napravljen u Sigetu.

7. Paris, BN br. 5933, taʿliq, fol. 1-18. Prepisao sa primjerka iz biblioteke Beyazid u Istanbulu Ali sin Muhameda (ʿAlî b. Muḥammad) 1103/1691. godine.

8. Lenjingrad, INA br. B 3043, nesh, fol. 2b-25b. Prepisao Ibrahim sin Muhameda Junus Suni (Ibrâhîm b. Muḥammad Yûnus as-Sûnî) u Povolžju 15. safera 1323/1905. godine.

9. Beč, ONB br. 1474/2, nesh, fol. 138-151.

Nema podataka o prijepisu.

IV — *Tamkînu l-Maqâm fi l-masġidi l-ḥarâm* (Postavljanje Mekama u Svetom hramu) ili *Fadlu l-Maqâm wa l-Masġidu l-ḥarâm* (Vrijednost Mekama i Svetog hrama)

Ovaj traktat nastao je u Meki 1001/1589. godine, odnosno 1002/1590. godine, u vrijeme rada autora na poslovima organizacije i nadzora pri restauraciji objekta Mekama Ibrahimova (Hrama Ibrahimova) za koje je bio postavljen od strane sultana Murata III.

Uvidom u sačuvane rukopise ovog djela konstatirali smo da je i ono kao i »Predavanja« napisano u dvije verzije. Prva verzija nosi naslov »*Tamkînu f- Maqâm fi-Masġidi l-ḥarâm*« (Postavljanje Mekama u Svetom hramu), a druga »*Fadlu l-Maqâm wa l-Masġidi l-ḥarâm*« (Vrijednost Mekama i Svetog hrama). Prva verzija je podijeljena na uvod, četiri poglavlja i završetak:

Uvod (al-Muqaddima)

1. Uzroci objave časnog stavka o Mekamu, razlozi njegovog postavljanja na određenom mjestu, te vijesti i tradicija iz egzegeze i povijesti o vrijednosti ovog objekta.

2. Vrijednost molitve iza Mekama, molitva džina i poslanika, koji su ovaj objekat učinili kiblom i mjestom molitve.

3. O tajnama Mekama na osnovu aluzija dobrih ljudi kao što su aluzije velikog učitelja u Mekanskim otkrovenjima, zatim autora djela »Arâ'isu l-Qur'an« i drugih znalaca gnose.

4. Evaili mekanskih hramova (mekama), obredi, rituali i znamenja, te evaili o dobrim djelima u Hramu.

Završetak.

Druga verzija traktata, nešto je opširnija, a podijeljena je na: uvod (al-muqaddima), sedam prizora (al-mašâhid) i završetak (al-Hâtima):

a) Uvod (*al-Muqaddima*)

1. Prvi prizor: Povod objave časnog stavka o Mekamu i njegov značaj.

2. Drugi prizor: O stajanju Ibrahima, mir s njim, na Mekamu nakon izgradnje Kabe i njegovu pozivu na hodočašće ovog mjesta svim ljudima do Sudnjeg dana.

3. Treći prizor: Gdje je bila lokacija Mekama prije i nakon pojave islama.

4. Četvrti prizor: O razlozima prenošenja Mekama na sadašnju lokaciju 1001. godine.

5. Peti prizor: O tajnama Mekama i predskazanjima u vezi s njim od strane učitelja gnose.

6. Šesti prizor: O evailima Meke u vezi sa obredima, ritualima, vremenu i sl.

7. Sedmi prizor: O posebnim, ibrahimovskim evailima, nekim osobinama i karakteristikama njegovim.

c) Završetak (*al-Hâtima*)

Ovaj dio podijeljen je na četiri glave (maqsad) i to:

1. O projektu za gradnju Mekama ispod časne kupole i iznad nje.

2. O projektu mjesta za molitvu iza Mekama, današnjem šafijskom mekamu gdje se obavlja kolektivna molitva i molitva za obilazak oko Kabe (*tawâf*).

3. O dimenzijama Mekama, dužini i širini posebno na prvobitnoj, Omerovoj lokaciji.

4. O *hudždžetu* (sudskom dokumentu) povodom dovršenja gradnje Mekama na mjestu gdje je danas, od vremena Omera.

Rukopisi:

1. Istanbul, SKH-Esad ef. br. 3814/1, ta'liq, fol. 4-32, prva verzija. Nedo-staju dva posljednja lista pa nema ni podataka o prijepisu.

2. Kairo, DKQ, H br. 9087, nesh, 88 listova. Prepisao Muhamed Neš'et sin Husejna al-Hilmija (*Muḥammad Naš'at b. Ḥusayn al-Ḥilmî*) 27. redžepa 1273/1856. godina. Vrlo lijep i očuvan rukopis.

3. Berlin, KB, Pet. 371, fol. 1-30. Ovo je, ustvari, izbor iz druge verzije traktata, a nosi naslov: *Fawâ'id ḡalîla* (Veličanstvene koristi). U bilješci nakon naslova stoji: »Intahabtuhâ mina r-Risâlati l-maqâmiyyati li šayh 'Alî-Dada« (Odabrao sam to iz Traktata o Mekamu šejha Ali-Dede). Izbor je naprivoai Sulejman sin Ahmeda Abduldžebar (Sulaymân b. Ahmad 'Abdu l-Gâ-bâr) 1263/1847. godine.

V — *»Risâlatu fi bayâni riğâli l-ğayb«* (Traktat o nevidljivim ljudima)

Ovaj traktat nastao je, po svemu sudeći, kao skica za predavanja koja je Ali-Dede držao u hanekahu uz turbe sultana Sulejmana I pod Sigetom, pa kao takav i nije strukturiran u skladu sa klasičnom shemom za pisanje ovakvih djela. Nastao je, najvećim dijelom, na osnovu Ibn Arabija, tačnije njegova »Traktata o nevidljivim ljudima« i Mekanskih otkrovenja.

Rukopisi:

1. Sarajevo, OIS, R- 604, ta'liq, fol. 110-111, bez podataka o prijepisu. Međutim, mislimo da je ovaj rukopis veoma star, čak vrlo blizak autoru. U prilog tome govori i rukopis njegova mevluda koji se nalazi u istom kodeksu, a prepisan je u turbetu pod Sigetom, zatim fragment predavanja Ibn Nurudin-zade, njegova učitelja (fol. 74a), te rukopis djela *»Isgâtu l-awâmil«* Ibn Kemala (fol. 154-163) koji je prepisao Ahmad sin Ivada (Ahmed b. cIwad) 1002/1593. godine. Iza traktata slijedi genealogija (silisile-i name) halvetijskog reda čiji je posljednji član Muslihudin Užičanin.

2. Sarajevo, GHB, R-946, ta'liq, fol. 100-105. Nema podataka o prijepisu. U genealogiji halvetijskog reda koja slijedi nakon ovog traktata posljednji član je upravo njegov učitelj Ibn Nuruddin-zade Filibavi što takođe upućuje na bliskost rukopisa autoru.

Izdanja:

Ismet Kasumović, *Traktat o »transcendentnom ljudstvu« Ali-Dede Bošnjaka*, kratak uvod i prijevod traktata, POF, XXX/81, str. 99-110.

VI — *»Uşûlu s-sab'îyyât«* (Osnovni sedmica) ili *»Sab'îyyât fi l-furû'«* (Sedmerci o sporednim pravnim pitanjima)

Ovaj traktat posvećen je broju sedam, a nastao je 999/1590. godine, neposredno po završetku druge verzije »Predavanja«. Prema jednom navodu pisca iz »Pečata« u njemu on opširno piše o tajnim značenjima i ljepotama broja sedam. Budući da rukopis nismo pronašli još uvijek ništa detaljnije ne možemo reći o njegovu sadržaju.

Rukopisi: Nepoznat.

VII — *»Mawâqifu l-âhira wa latâ'ifu l-fâhira«* (Prizori iz drugog svijeta i ponosne ljepote)

Djelo je nastalo vjerovatno prije »Predavanja« budući da se ovdje na nekoliko mjesta spominje, a prema jednom navodu u »Pečatima« podijeljeno je na pedeset prizora i slika (mawâqif) prema broju prizora na drugom svijetu. Treba napomenuti da je jedan traktat sa sličnim naslovom napisao i uzor Ali-Dede Bošnjaka, čuveni Ibn Arabi.

Rukopisi:

Petersburg (danas Lenjingrad), Buharska kolekcija arapskih rukopisa Orientalnog instituta u Azijskom muzeju pri Akademiji nauka SSSR. Detaljnijih podataka o ovom rukopisu nemamo budući da nismo došli ni do rukopisa niti do kataloga na koji se poziva izvor u kojem smo našli podatak da postoji rukopis, Brokelman.

VIII — »*Anwâru l-Mašâriq*« (Svjetla istoka)

Ovaj naslov prvi spominje Mehmed Tahir u tekstu »Mešayih-i osmaniyyeden sekiz zatin terceme-i ahvali«, a potom u djelu »Osmanli müellifleri« odakle je podatke preuzeo i Šabanović.

Rukopisi: Nepoznat.

IX — »*Asrârü l-ḥağğ wa ḥaqd'iqu l-âyâti l-makkiyyâ*« (Tajna značenja hodočašća i smisao mekanskih stavaka)

U dosadašnjoj literaturi, u kojoj se spominju djela Ali-Dede Bošnjaka, nigdje se ne spominje ovaj naslov. Međutim, podatke o njemu donosi sam autor u traktatu »Postavljanje Mekama«, a na djelo ukazuje i njegov sin Ibrahim u djelu »Kvadriranje stupnjeva«.

Rukopisi: Nepoznati.

X — »*Risâle-i seyfiyya*« (Traktat o maču)

Ovo djelo posvećeno je opisu i značaju mača, a podatke o tome navodi pisac u traktatu »Postavljanje Mekama«. U literaturi se nigdje ne spominje.

Rukopisi: Nepoznati.

SKRACENICE

- AH — Arhiv Hercegovine (Mostar)
BN — Bibliotheque Nationale (Paris)
DKQ — Dâru — kutabi l-qawmiyyati l-misriyya (Kairo)
DKZ — Dâru l-kutubi z-zâhiriyya (Damask)
GAL — C. Brockelmann, Geschichte der Arabischen Litteratur
GHB — Gazi Husrevbegova biblioteka (Sarajevo)
H. H. — Haggi Halifa (Hadži Kalfa)
INA — Institut narodov Azii (Lenjingrad)
JAZU — Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti (Zagreb)
KB — Königlische Bibliothek (Berlin)
KKHB — Kaiserlich-Königliche Hofbibliothek (Beč)
LULK — The library of the University of Leiden and the Netherlands
MAA — Maktabatu l-awqâfi l-`amma (Bagdad)
MH — Matica hrvatska
MM — Mahtûtât Mosul (Mosul)
MMI — Maktabatu l-mathafi l-`irâqi (Bagdad)
OIS — Orijentalni institut (Sarajevo)
OM — Mehmed Tahir Brusali, Osmanli müellifleri,
ONB — Österreichischen National Bibliothek (Beč)
OZJA — Orijentalna zbirka JAZU
RKH — Raşid efendi kutuphanesi (Kayseri)
SANU — Srpska akademija nauka i umjetnosti (Beograd)
SKH — Suleymaniya kütüphanesi (Istanbul)
SO — Mehmed Süreyya, Sicilli Osmani
TKSKH — Topkapi Saray kütüphanesi (Istanbul)
UKH — Universite kütüphanesi (Istanbul)
ZDMG — Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft.

R E Z I M E

RUKOPISI DJELA ALI-DEDE HARIMIJE BOŠNJAKA
NA ARAPSKOM JEZIKU

U ovom radu autor predstavlja rukopise djela Ali-Dede Harimije Bošnjaka na arapskom jeziku koje je evidentirao na osnovu uvida u neke značajnije fondove orijentalnih rukopisa, posebno u Istanbulu i Kairu, te kataloge velikih biblioteka u kojima se danas čuvaju ti rukopisi (Beč, Paris, Lenjingrad, Frajburg, Lajden, Bagdad, Damask, Mosul itd.)

U uvodnom dijelu rada tematizirana su značajnija pitanja u vezi sa ovim rukopisima kao što su: vrijeme i mjesto nastanka pojedinih primjeraka, podaci o vlasništvu i sredinama u kojim su korišteni, te mjesto gdje se danas čuvaju. U tom smislu konstatirano je, između ostalog, da do danas najstariji poznati rukopis djela ovog pisca sa uredno navedenim podacima o godini prijepisa potiče iz 996/1587. godine, a čuva se u Univerzitetskoj biblioteci u Istanbulu, a najmlađi iz 1323/1905 i čuva se u biblioteci Instituta naroda Azije u Lenjingradu. Djela ovog pisca prepisivana su, dakle, u periodu od kraja šesnaestog do početka dvadesetog stoljeća, a prema podacima iz kolofona vidi se da su nastajala u skoro svim značajnijim centrima Osmanskog Carstva, od Sigeta gdje su prepisani neki primjerci sa autor-skim kolofonom do Beograda, Banja Luke, Istanbula i Povolžja gdje je nastao veliki broj rukopisa njegovih djela.

Na osnovu podataka koje nalazimo u bilješkama ovih rukopisa utvrđeno je da su bili u vlasništvu različitih ljudi počev od derviša u tekijama i uleme po ondašnjim kulturnim središtima, do nosilaca vlasti, vezira i sultana u čijim bibliotekama su jedno vrijeme čuvani neki rukopisi. Danas se čuvaju u različitim svjetskim fondovima orijentalnih rukopisa, a najveći broj nalazi se u bibliotekama Istanbula, Kaira, Bagdada i nekih drugih gradova u našoj zemlji i inozemstvu gdje postoje zbirke orijentalnih rukopisa. Usput je ukazano na neke primjere koji govore o načinu na koji su ti rukopisi dospjeli u navedene biblioteke.

U drugom dijelu rada koji je i temeljni autor donosi osnovne podatke o svakom od evidentiranih primjeraka kao što su: naziv biblioteke, odnosno, fonda u kome se rukopis nalazi sa upisanim inventarskim ili katalogskim brojem, broj lista, vrsta pisma kojim je rukopis prepisan, te podaci o prijepisu ukoliko ih ima u primjerku.

Pored toga, za neka od ovih djela u ovom radu su utvrđeni pravi naslovi ukoliko su se u toku istraživanja pojavile razlike oko tog pitanja. To se posebno odnosi na djelo *Usûlu s-sabciyyât* koje je u literaturi poznato pod drugim naslovom, te djelo *Tarbîcu l-marâtib* za koje je utvrđeno da ga je napisao njegov sin Ibrahim b. Ali-dede al-Bosnawî.

O djelima do čijih naslova se došlo po prvi puta u toku istraživanja, a čiji rukopisi nisu pronađeni dati su samo osnovni podaci uz ukazivanje na izvor u kome se nalazi informacija o djelu. To su: *Traktat o maču* i *Traktat o suštini mekanskih stavaka*.

MANUSCRIPTS OF ALI—DEDE HARIMI AL—BOSNAWI
IN THE ARABIC LANGUAGE

In this paper the author presents the manuscripts of Ali-Dede Harimi al-Bosnawî in the Arabic language, discovered in some of the major collections of Oriental manuscripts, particularly in those of Istanbul and Cairo, as well as in the catalogues of great libraries in which these manuscripts are kept (Vienna, Paris, Leningrad, Freiburg, Leiden, Baghdad, Damascus, Mosul, etc.). The introductory part of the paper considers some of the important questions concerning the manuscripts, such as: the time and place of writing of particular copies, data on ownership and surroundings of their usage, the place where they are kept today. Hence, it was established that the oldest known manuscript of, a work by this author, with the year when it was copied properly stated, dates from 996/1584 and is kept in the University Library of Istanbul. The latest manuscript, however, dates from 1323/1905 and is kept in the Library of the Institute of the Nations of Asia in Leningrad. Thus, it appears that the works of this author were copied from the end of the 16th until the beginning of the 20th century and, according to the colophones, it is evident that copies were made in almost all important centres of the Otoman Empire, from Siget where some copies with the author's colophones were made, to Belgrade, Banya Luka, Istanbul and Povolžye where a large number of his works originated.

Data found in the notes to those manuscripts point to the fact that they were owned by different people, such as: dervishes, in *tekias*, the *ulema* in cultural centres of that time; authority officials, veziers and sultans in whose libraries some of the manuscripts were temporarily kept. Today, they are kept in collections of Oriental manuscripts throughout the world, but mostly in Istanbul, Cairo, Baghdad, and other cities in Yugoslavia and abroad. The way these manuscripts reached the afore mentioned libraries is also indicated.

In the second, basic, part of the paper, the author gives essential data on each of the discovered copies, such as: name of library or collection where it is kept, with an inventory or catalogue number recorded, number of foil, type of writing in which it was copied and data on copying if there were any.

Apart from this, if there had been any doubts as to the original title of some of these works, it is established in this paper. This is particularly true of the work »Usûlu s-sabcîyyât« which has been known in literature under a different title, as well as of the work »Tarbî'u l-marâtib« which, it appears, was written by his son Ibrahim b. Ali-dede al-Bosnawî.

For works whose titles were discovered for the first time during this research and whose manuscripts have not been located as yet, only basic data, indicating the source where information on the work is to be found, are given. These works are: »Treatise on a Sword«, and »Treatise on the Essence of Meccan âyâts«.